بَابُ المَعْمُولِ

Yusuf İslam Dağdelen

الأَلْفَاظُ المَوْضُوعَةُ

تَقَعُ في التَّرْكِيبِ

Bir manaya konulmuş lafızlar terkipte geldikleri vakitse üç kısım üzere olurlar:

Bazen Mamul Olan Lafızlar

1.) FİİL-İ MAZİ

2. CÜMLELER

1. Kısımları İtibariyle:

a. İsim cümlesi (mübteda+haber)

b. Fiil cümlesi (fiil+fail)

2. Müfred-Ğayrı Müfret İtibariyle:

a. Müfret Konumunda-Tevilinde (mamul olur)

➲ Lafzı murad edildiği vakit

➲ Masdar manası murad edildiği vakit

b. Müfret Konumunda Değilse (beş yer hariç mamul olmaz)

1. Haber olarak gelen cümle
2. Meful olarak gelen cümle
3. Hal olarak gelen cümle
4. Cezmeden şart kelimesinin cevabı olan cümle
5. Müfrede ya da irabtan mahalli olan cümleye tabi olan cümşe

Daima Mamul Olan Lafızlar

1.) MUTLAK İSİM

a. İsm-i Fiil

b. Zamir-i Fasıl

c. Sıfatlara dahil olan elif-lam

2.) FİİL'İ MUZARİ

Asla Mamul Olmayan Lafızlar

1.) HARFLER

2.) EMR'İ HAZIR

لَا تَقَعُ في التَّرْكِيبِ

Bir manaya konulmuş lafızlar terkipte gelmedikleri vakit amil olamadıkları gibi, mamul de olmazlar.

بَابُ المَعْمُولِ

Yusuf İslam Dağdelen

ASLA MAMUL OLMAYAN LAFIZLAR

1.) HARFLER

Harfler ne lafzen, ne takdiren ne de mahallen irab alırlar. Mutlak olarak mureb değillerdir. Yani amil olsun veya olmasınlar hiçbir zaman mamul olmazlar.

2.) EMR'İ HAZIR

BASRALILARA GÖRE:

Kendisine lam dahil olmamış emirler -أُنْصُرْ- mebnidirler. Yani mureb değil, mamul olamazlar.

تَنْصُرُ > -ت > نْصُرُ > +ا > أُنْصُرْ

➤ DELİLLERİ: Muzaraat harfi alıp, ismi faile benzeyerek mureb olan fiili muzari, emir fiil yapılırken başındaki (mureb olmasını sağlayan) muzaraat harfi gidince aslı olan mebniliğe dönmüştür.

KUFELİLERE GÖRE:

Kendisine lam dahil olmamış emirler -أُنْصُرْ- mukadder bir lam ile meczumdurlar. Yani mureb-mamuldürler.

لِتَنْصُرْ > - ل ت > نْصُرُ > +ا > أُنْصُرْ

➤ DELİLLERİ: أُنْصُرْ fiilinin aslı لِتَنْصُرْ idi. Muhataplar için kullanılan malum emir sigaları çok kullanıldığından dolayı ل ve ت düştü. Sonra hemzeyi vasıl eklendi. أُنْصُرْ

Bundan dolayı emir fiil mebni değil, mukadder bir lam ile meczumdur.

3

بَابُ المَعْمُولِ

Yusuf İslam Dağdelen

DAİMA MAMUL OLAN LAFIZLAR

1.) MUTLAK İSİMLER

Mutlak olarak isimler mamuldürler. Yani mureb, mebni olsun bütün isimler mamul olurlar. Bundan dolayı şu üç şeye de hüküm verildi. (mureb hükmü)

Zamiri Fasıl: Haber olan lafzın, mübtedanın sıfatı olduğu tevehhümünü kaldırmak için zikredilen ve zamiri merfu munfasıl surette olan kelimedir.

SIFATLARA DAHİL OLAN "LAM"

- Bazı nahivcilere göre harftir.
- Çoğunluğa göre ise الذي - التي manasında ismi mevsuldur. Ancak ال'ın irabı sonrasına ضارِبُ verilmiştir. İrabta lafız ciheti, mana cihetine tercih edildi. Zira irab lafızla alakalı bir hükümdür.

✓ lafız ciheti: جَائَنِي الضَّارِبُ زَيْدًا

✗ mana ciheti: جَائَنِي الذي ضَرَبَ زَيْدًا (aslı)

- الضَّارِبُ: işim suretine intikal etti
- الذي: harf suretine intikal etti
- ضَرَبَ: mazi fiil, mebni
- الذي: ismi mevsul - fail, mahallen merfu

hüküm: الذي → mureb; ضَرَبَ → gayrı mureb

ZAMİR-İ FASIL

- Fasıla zamirine harf hükmü verilmiştir. Yani zamiri fasıl harftir, irabtan mahalli yoktur.

كَانَ زَيْدٌ هُوَ القَائِمَ

هُوَ: zamiri fasıl

- Bazı nahivcilerde zamiri fasıl isimdir, lakin irabtan mahalli yoktur demişlerdir. (uzak görüş)

İrabtan mahalli var dersek irabı şöyle olur:

كَانَ زَيْدٌ هُوَ القَائِمُ

- كَانَ زَيْدٌ: كَانَ'nin ismi
- هُوَ: zamiri fasıl, mübteda
- القَائِمُ: haber
- هُوَ القَائِمُ: كَانَ'nin haberi

İSM-İ FİİLLER

- Kendisinde fiil manası bulunan isim fiillere mureb hükmü verilmiştir. İrabı hakkında üç görüş vardır:

Masdar Üzere Mahallen Mensubtur.

رُوَيْدَ زَيْدًا

رُوَيْدَ: mahzuf اَرْوِدْ emir fiilinin masdarı

Mübteda Üzere Mahallen Merfudur.

هَيْهَاتَ زَيْدٌ بَعُدَ

- هَيْهَاتَ: fail, haber makamına kaim
- بَعُدَ: fiili manasında isim fiil, mübteda

İrabtan Mahalli Yoktur.

Lafız cihetinden isim olsalarda mana cihetiyle fiillerdir. İsim fiillerde mazi ya da emir manasındadırlar. Ki bunlar da (mazi-emir) mebnidir, irabtan mahalleri yoktur.

50.

4

بَابُ المَعْمُولِ

Yusuf İslam Dağdelen

Bu lafızlar aslen mamul olamazlar. Ancak devamlı mamul olan lafızların yerinde gelip mamul olurlar.

BAZEN MAMUL OLAN LAFIZLAR

1.) MAZİ FİİLLER

Mazinin mamul olarak geldiği iki yer vardır. Bu iki yer-durum haricinde mazi fiiller mamul olmazlar.

1. أنْ'i Masdariyye'den Sonra Geldiğinde
(Mahallen Mensub Hükmü Alır)

أَعْجَبَنِي أَنْ ضَرَبْتَ وتَقْتُلَ

mazi fiile atıf — matuftan mensubu anladık.
mazi fiil — mahallen mensubtur.

2. Cezmedici Edatlardan Sonra Şart veya Ceza Olarak Bulunduğunda
(Mahallen Meczum Hükmünü Alır)

إِنْ ضَرَبْتَ وتَقْتُلْ ضَرَبْتُكَ واَقْتُلْ

mazi fiil-şart — mahallen meczum
mazi fiile atıf — matuftan meczumu anladık.
mazi fiil-ceza — mahallen meczum
mazi fiile atıf — matuftan meczumu anladık.

2.) CÜMLELER

Cümle isim cümlesi ve fiil cümlesi olarak iki kısıma ayrılır.

İSİM CÜMLESİ

Mübteda ile haberden veya amil olan bir harfin isim ile haberinden meydana gelen cümleye isim cümlesi denir.

زَيْدٌ قَائِمٌ
mübteda — haber

إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ
harf — ismi — haberi

FİİL CÜMLESİ

Lafzen (açık) bir fiil veya fiil manasında olan bir isim ile failinden meydana gelen cümleye fiil cümlesi denir.

ضَرَبَ زَيْدٌ
sarih fiil — fail
} Sarih Fiil

إِنْ تُكْرِمْنِي أُكْرِمْكَ
sarih fiil (fail ← أَنْتَ) — sarih fiil (fail ← أَنَا)

هَيْهَاتَ زَيْدٌ
mana fiil — fail
} Mana Fiil

أَقَائِمٌ الزَّيْدَانِ
ismi fail (fiil manası ← يَقُومُ) — fail

أَفي الدَّارِ زَيْدٌ
zarfı müstekar (müteallak ← كَائِنٌ) — fail

51.

5

بَابُ المَعْمُولِ

Yusuf İslam Dağdelen

CÜMLELER

MÜFRED KONUMUDA GELİRLERSE

CÜMLE İLE LAFZI MURAD

- Terkipte zikredilmiş bir cümle ile manası murad edilmeyip sadece lafzı murad edilirse bu cümle müfret (cümle olmayan) bir isim hükmünde olur ve iraptan mahalli olur.

زَيْدٌ قَائِمٌ جُمْلَةٌ اِسْمِيَّةٌ

haber — lafzı murad-cümle (هَذا اللَّفْظُ) — mübteda (mahallen merfu)

- Lafzı murad edilen cümlelerden biride kavlin mekulü olarak gelen cümledir.

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا

kavlin mekulü-cümle — قِيلَ'nin naibi faili (mahallen merfu)

CÜMLE İLE MASDAR MANASI MURAD

Terkipte zikredilmiş bir cümle, masdara tevil edilmek suretiyle kendisinden masdar manası murad ediliyorsa, bu tür cümlelerinde irabtan mahalli vardır. Masdar manasının murad edilmesi ise iki şekilde olur.

VASITA İLE

مَا - أَنْ - أَنَّ

Masdara tevil eden مَا - أَنْ - أَنَّ gibi harfler vasıtasıyla masdar manası kastedilir. Böylelikle cümleler, müfret (cümle olmayan) bir isim hükmünde olup irabtan mahalli olur.

وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

fiil cümlesi-mahallen merfu — masdar tevilinde ← صِيَامُكُمْ — mübteda

بَلَغَنِي أَنَّكَ قَائِمٌ

isim cümlesi-mahallen merfu — masdar tevilinde ← قِيَامُكَ — بَلَغَ fiilinin faili

VASITASIZ OLARAK

Muzafun ileyh olarak gelen cümle masdara tevil edilir zira muzafun ileyh daima müfret olmalıdır. Cümle geldiğinde ise masdara (müfrede) tevil edilir.

هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ

fiil cümlesi-muzafun ileyh/mahallen mecrur — masdar tevilinde ← يَوْمَ نَفْعِ صِدْقِ الصَّادِقِينَ

Tesviye hemzesi, masdara müevvel cümle üzerine dahil olurlar.

سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ

muzari fiil cümlesi — mazi fiil cümlesi — masdar tevilinde ← إِنْذَارُكَ وَعَدَمُ إِنْذَارِكَ إِيَّاهُمْ

تَسْمَعُ بِالمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ

fiil cümlesi-mübteda/mahallen merfu — masdar tevilinde (şemai) ← سَمَاعُكَ

MÜFRED KONUMUDA GELMEZLERSE

detay gelecek...

52.

6

بَابُ المَعْمُولِ

Yusuf İslam Dağdelen

CÜMLE MÜFRED KONUMUNDA GELMEZSE

Cümle ile lafzının kastedildiği ve cümle ile masdar manasının kastedildiği iki yer haricinde cümlenin irabı ancak şu beş durumda geldiklerinde mahallen irabları vardır.

HABER OLDUĞUNDA

Mübteda'nın Haberi

زَيْدٌ أَبُوهُ قَائِمٌ

işim cümlesi-haber (mahallen merfu) — mübteda

إِنَّ' Babının Haberi

إِنَّ زَيْدًا قَامَ أَبُوهُ

işim cümlesi-haberi (mahallen merfu) — ismi

كَانَ' Babının Haberi

كَانَ زَيْدٌ أَبُوهُ عَالِمٌ

işim cümlesi-haberi (mahallen mensub) — ismi

كَادَ' Babının Haberi

كَادَ زَيْدٌ يَخْرُجُ

fiil cümlesi-haberi (mahallen mensub) — ismi

MEFUL OLDUĞUNDA

عَلِمَ' Babının İkinci Mefulu

عَلِمَ زَيْدٌ عَمْرًا اَبُوهُ قَائِمٌ

işim cümlesi-ikinci meful (mahallen mensub)

أَعْلَمَ' Babının Üçüncü Mefulu

أَعْلَمَ زَيْدٌ عَمْرًا بَكْرًا اَبُوهُ قَائِمٌ

işim cümlesi-üçüncü meful (mahallen mensub)

Talik Edilmiş Cümle

عَلِمْتُ أَقَائِمٌ زَيْدٌ

işim cümlesi-meful (mahallen mensub)

HAL OLDUĞUNDA

Hal Cümlesi

جَائَنِي زَيْدٌ وهُوَ رَاكِبٌ

işim cümlesi-hal (mahallen mensub)

TABİ OLDUĞUNDA

Nekiraya Sıfat Olan Cümle

جَائَنِي رَجُلٌ أَبُوهُ قَائِمٌ

işim cümlesi-sıfat (mahallen merfu) — nekira

Müfrede Atfedilen Cümle

زَيْدٌ ضَارِبٌ ويَقْتُلُ

fii cümlesi-matuf (mahallen merfu) — matufu aleyh

İrabtan Mahalli Olan Cümleye Atıf

زَيْدٌ أَبُوهُ قَائِمٌ وابْنُهُ قَاعِدٌ

işim cümlesi-matuf (mahallen merfu) — işim cümlesi-haber-matufu aleyh (mahallen merfu) — mübteda

Bedel-Tekid Olarak Geldiğinde

زَيْدٌ ضَرَبَ ضَرَبَ / وَاَسَرُّوا النَّجْوٰىۖ الَّذِينَ ظَلَمُواۗ هَلْ هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۚ

fiil cümlesi-tekid (mahallen merfu) — fiil cümlesi-haber (mahallen merfu)

meful

işim cümlesi - bedel (mahallen mensub)

CEZMEDEN ŞARTIN CEVABI OLDUĞUNDA

Şartın Cevabı Olan Cümle

إِنْ تُكْرِمْنِي فَأَنْتَ مُكْرَمٌ

işim cümlesi-cevap (mahallen mensub)